

Ders 8 ЭТИШТИН ЧАК КАТЕГОРИЯСЫ

(Fiilin zaman biçimleri)

Eylemin gerçekleşmesi için sarf edilen zaman zarfına **Этиштин чагы** (Fiilin zamanı) adı verilir. Zaman ekleri fiil çekiminin en önemli unsurlarındandır. Çekimde eğer çatı eki yoksa fiil kökünden hemen sonra onlar gelir.

Бар-ды-к "gittik", *ал-ган-сың* "almıştın", *көр-үнтүр* "görmüş", *кел-е-биз* "geleceğiz", *санан жат-а-быз* "sayıyoruz" örneklerinde olduğu gibi.

Kırgızcada fiiller: 1) Geçmiş zaman
 2) Şimdiki zaman
 3) Gelecek zaman

olmak üzere esas üç zaman dilimi içinde bakılır ve bu zamanlar da **bazı özelliklerine göre** kendi içinde birkaç türe ayrılır.

Учур чак (Şimdiki zaman)

Kırgızcada Şimdiki zaman kavramı, Türkçeye göre daha geniş olup, esas Şimdiki zamanı da içine alan uzunca zaman zarfı için kullanılır. Buna göre Türkçenin Geniş zamanı da bu kavram içinde **yer alır. Kırgız gramerlerinde şu durumlar Учур чак içinde bakılır:**

- 1) Konuşma ile aynı zamanda yapılmakta olan hareket veya durumlar.

Эшикте жамгыр жаап жатат.
Мугалим жаңы теманы түшүндүрүп жатат.
Биз телевизор көрүп отурабыз.

- 2) Uzun süredir sürdürülen, konuşma esnasında da devam etmekte olan eylem ve durumlar.
- 3) Her zaman için doğru sayılabilecek değişmez hadiseler, durumlar. Türkçede Geniş zaman kapsamı içinde olan bu zamana Kırgızcada *Жөнөкөй учур чак* (Basit şimdiki zaman) olarak Şimdiki zamanın ayrı bir türü olarak bakılır. Türkçenin Geniş zamanına denk gelir.

Айкын өткөн чак (Belirli geçmiş zaman)

Olayın yakın zamanda gerçekleştiği ve konuşanın bizzat şahit olduğu ya da bilgisi dahilinde olduğu durumlar için kullanılır. Burada konuşan kendisinin bizzat katıldığı veya gözleriyle gördüğü eylem ve durumlar dışında, yaşadığı dönemde gerçekleşen herhangi durumdan da bahsedebilir. Bu tür cümlelerde ağırlıklı olarak yakın zaman zarfları kullanılır: *кечээ, бүгүн, жакында, жаңы, бир саат мурун, азыр* vb. Örneğin:

Мен кечээ Ысык-Көлдөн келдим.
Президент бүгүн келишимге кол койду.
Балдар жайкы экзаменден жакшы баа алышты.
Апам кечки тамакты даярдады.

Арсар өткөн чак (Belirsiz geçmiş zaman)

Konuşan geçmişte gerçekleşmiş olan herhangi bir olayı, durumu teyit etme gereksinimi duyduğunda. Burada zamanın belirtilmesi o kadar önemli değil. Belirsiz geçmiş zaman adı bu yüzden

verilmiştir. Bazı Kırgız gramerlerinde *Жалпы өткөн чак* (Geniş geçmiş zaman) terimi ile de verilir¹. Anlam olarak Türkçedeki Geçmiş zamanın rivayetine denk gelir.

Ал кишини көргөнмүн, бирок азыр тааный албасам керек.

Ошол күнү катуу жамгыр жааган, биз тышта ойной алган эмеспиз.

Мугалим бизге тапшырма берген эмес.

Келер чак (Gelecek zaman)

Gelecek zaman ile konuşma zamanından sonra gerçekleşecek eylem ve durumlar ifade edilir. Bu eylemlerin gerçekleşeceği zamanın kesinlik derecesi, yakınlığı uzaklığı ve failin fiilen katılıp katılmayacağına göre Gelecek zamanın birkaç türü oluşmuştur. Kırgızcada Gelecek zamanın 3 farklı türü vardır:

Айкын келер чак
Арсар келер чак
Жакын келер чак

Kesin gelecek zaman
Olası gelecek zaman
Yakın gelecek zaman

Ашыкпа, балам, жакында жаз келет, сен күткөн куштар да келишет.

Биз жайында жайлоого барабыз.

Кудайдан болуп айлыгыбызды бул жолу убагында беришер.

Сен да бир күн агаң, эжендей болуп уядан учуп кетерсиң.

Абайла, калемич үстөлдөн түшкөнү турат.

Кол чатырыңды ал, жамгыр жааганы турат.

Kaynaklar

Abduldayev E., Azırkı kırgız tili. Bişkek, 1998.

Asanaliev Ü., Lobnor tilinin grammatikalık kıskaçа оçerki, Frunze,1964.

Bartold V.V., Kırgızı.- Soçineniya. M.,1963, T.2, Çast I., s.509-510.

Baskakov N.A., Tyurkskiye yazıki. Moskova ,1960.

Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka. Frunze, 1947.

Batmanov İ.A., Sovremennıy kirgizskiy yazık. Frunze,1963.

Baytur A., Kırgız tarihının leksiyaları. Bişkek,1992.

Biçurin N.Y. Sobraniya soçineniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevniye vremena. T.I, M.-L.,1950.

Cumakunova,G. (2002).“Kırgız Türkçesi”. Türkler Ansiklopedisi.Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.

Cumakunova, G. (2005). Türkçe-Kırgızca Sözlük. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.-1000s.

¹ *Azırkı adabiy kırgız tili*, s.437.

- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar anemeleri. (Türkçeden Kırgızcaya). Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar anemeleri. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.((2001). Engin Köseoğlu: Tonton Ene. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1-88.
- Cumakunova, G.((2003). Veli Aba. Ankara: Diyanet İşl.Başk. Yay.1-136.
- Cusupakmatov L.,Otnoşeniye kirgizskogo yazıka k sibirskim tyurkskim yazıkam. Frunze,1983.
- Çorotegin T.K., Moldokasimov K.S., Kırgızdardın cana Kırgızstandın tarıhı. Bışkek,2000.
- Direnkova N.P., Grammatika řorskogo yazıka. Moskva,1979.
- Grammatika hakasskogo yazıka. Moskva, 1975.
- Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative deskription of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.
- İshakov F.G., Palmbah A.A. Grammatika tuvinskogo yazıka. Moskva,1961.
- Karayev O., Vostoçniye avtorı o kirgızah. Bışkek,1994.
- Kırgız adabiy tilinin grammatikası. Frunze, 1980.
- Malov S.E. Drevniye i novıye tyurkskiye yazıki.-İzvestiya AN SSSR, T.XI, Vıp.2., Moskva,1952.
- Malov S.E., Lobnorskiy yazık, Frunze,1956.
- Malov S.E., Yazık celtıh uygurov: Slovar, grammatika. Alma-Ata,1957.
- Malov S.E., Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Tekstı i perevodı.M.-L., 1952.
- Oruzbayeva B.O., Kirgizskiy yazık.- Yazıki mira: Tyurkskiye yazıki.- Bışkek,1997,s.286-289.
- Tınıstanov K.,Kırgız tili. T.I-II, İstambul,1998.
- Teniřev E.R., Drevniy kirgizskiy yazık, Bışkek,1997.
- Teniřev E.R., O dialektah uygurskogo yazıka Sinszyana.- Tyurkologiçeskiye issledovaniya. M.-L.,1963.
- Teniřev E.R., O yazıke kirgızov uyezda Fuüy (KNR).- Voprosı yazıkoznaniya,1966, No 7, s.88-95.
- Teniřev E.R., Stroy sarı-uygurskogo yazıka. M.,1976.
- Tekin T., Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi.- Erdem Dergisi.C.5,sayı 13,1990. S.141-168.
- Yunusaliyev B.M.,Kırgız dialektologiyası, Frunze,1971.
- Yunusaliyev B.M., Problema formirovaniya obşenarodnogo kirgizskogo yazıka.- Voprosı yazıkoznaniya,1955, N 2, s.30-41.